

УДК 37.035.4:32.01
Лариса СЕРГЕСЬВА
м. Київ

Про зміст навчальної дисципліни “Політологія” у вищому професійному училищі

Розглянуто питання, пов’язані з пошуком змісту навчальної дисципліни “політологія”, заснованого на багатому історичному підґрунті національної політологічної думки, активних громадсько-політичних та економічних процесах, що відбуваються у сучасному українському суспільстві, та можливості кожного громадянина надати їм особисту оцінку.

Зміна поколінь не може бути штучним, стихійним процесом, як і зміна державного устрою, ціннісних орієнтацій, ідеалів. Будь-яке, понад усе прогресивне, перетворення, підкреслює Л. Кравчук, має бути керованим, здійснюватися професіоналами, знавцями своєї справи.¹ Існує думка, що політика – це щось вельми далеке від життя й турбот пересічного громадянина. Але не дарма кажуть: “Якщо людина не цікавиться політикою, тоді політика зацікавиться нею”. Загально відомо, що суспільство – це ми, ті, кого ще називають виборцями, електоратом, народом. У статті 5 Конституції України стверджується: “Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ”.² Ось хто ми! Десь “на горі” політики приймають рішення, визначають, як розвиватися суспільству, за якими законами нам жити. Отже, проникаючи у суть політики і осягаючи її закони, ми – народ – отримуємо можливість ефективно брати участь у ній, впливати на рішення, прийняті у

---

¹ Кравчук Л.М. Передмова // Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи: [Кол. моногр.] / Г.В. Щокін, М.В. Попович, М.С. Кармазіна та інші. – К.: МАУП, 2000. – 384 с. – С. 5.

² Конституція України. – 1996.

цій сфері суспільного життя. Підготувати молодь до перших самостійних кроків розуміння засад політичних знань про те, що таке політика і влада, навіщо існує держава, яка роль відводиться політичним партіям, хто може стати політичним лідером, чи потрібно ходити на вибори, та багато ще нового дає навчальна дисципліна “політологія”. Проблема становлення демократичної, соборної, самостійної держави – складна, багатопланова і торкається усіх аспектів життя громадян. Сьогодні Україна знаходиться на новому етапі свого розвитку. Після здобуття незалежності у 1991 році країна проголосила про обрання шляху демократії. Але відомо, що демократія, тобто влада народу, не надходить з вершин

влади. Навчатися демократії необхідно всім – і тим, хто вже має багаторічний життєвий досвід, і тим, хто тільки починає усвідомлювати себе громадянином. Звісно, у жодному підручнику молода людина не знайде готові відповіді на всі запитання, що мають відношення до політичного життя суспільства, але молодь познайомиться з головними поняттями й категоріями, які допоможуть їй грамотно міркувати, судити про політику й політиків, стати вільними, розумними й самостійними. Згадаймо вислів давньогрецького політичного діяча Перікла, який приблизно 500-429 рр. до нашої ери стверджував, що тільки небагато хто може творити політику, але судити про неї можуть всі.³

Однак можливе слушне запитання: політологія у професійно-технічному училищі? Чи не зарано ми починаємо масово готувати політиків? Чи потрібно політизувати робітничу учнівську молодь? Чи не складно учням 17-19 років буде засвоювати джерела й канони політичної науки? Автор не один раз чула висловлювання деяких колег-педагогів про те, що політологія – це зайва навчальна дисципліна у вищому

---

³ Наумова С.А. Что надо знать о политике: Пособие для учащихся средних школ. – Мн.: Бел. Фонд Сороса: «Армита – Маркетинг, Менеджмент», 1997. – 350 с.

професійному училищі, що майбутньому молодшому спеціалістові громадського харчування не потрібні знання цієї “тяжкої і дорослої науки”. Та взагалі, політика – справа не жіноча. Однак коли почули відверту відповідь учня про те, мовляв, що хочу бути просто кухарем і більше ніким, висококваліфіковані педагоги професійної освіти занепокоїлися: “Як то просто кухарем? Кухар – професія творча, майстер своєї справи постійно спілкується із споживачем продукції, це – художник, актор, лікар!” Думка про те, що політичні знання потрібні тільки тим, хто професійно готується займатися політикою, дійсно хибна. Політика – це особлива форма суспільного життя, вона торкається практично всіх, хто живе в цей час у цьому суспільстві. Сучасність політології визначається тим, що вона об’єктивно описує політичне життя суспільства, оцінює різнобарвні політичні явища, має здатність передбачати політичне майбутнє країни чи партії, сприяє “включенню” людини в політичне життя. Політологія шукає в політичних діях розуміння підвалин, показує, які рішення й дії приведуть до очікуваних результатів, вона вчить зважувати при здійсненні вибору, не покладатися на емоції та почуття. У багатьох країнах світу політологія викладається як самостійна навчальна дисципліна. Сьогодні політологія – одна з найпопулярніших наук про суспільство. Головною персоналією політики завжди була і залишиться людина. Будь-яка влада залежить від підтримки тих, на кого вона націлена. Ось чому влада завжди спрямовує вплив на людину, формуючи у неї риси, які їй (владі) необхідні. Тоталітарна влада чекає від людини беззастережної покірності й слухняності, демократична – діалогу й партнерства. Воля народу повинна бути основою влади уряду: ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні проводитись при загальному і рівному виборчому праві, шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування, як

значається у Загальній декларації прав людини.⁴ Вибори та участь у них громадян є показником і разом з тим знаряддям демократичного реформування українського суспільства, становлення політичної, правової і громадянської культури. Сучасна політична арена України своєрідно повторює чимало складових гами суспільних чинників минулих років. Та найскладнішою у цій ситуації, на думку В. Омельчука, є, знову ж таки, нездатність демократичних сил уже в нових умовах поставити національні інтереси вище партійних, поступитися політичними амбіціями своїх лідерів. Драматичний досвід з усією гостротою свідчить про необхідність функціонування сильної системи державної влади, чіткої співпраці її гілок, формування правової держави, громадянського суспільства.⁵ Політологічна думка, що почалася формуватися з давніх часів, посідає надзвичайно важливе місце у становленні духовної культури українського народу. Суспільно-політична думка тісно пов'язана з буттям та історичною долею українського народу. Уже в Київській Русі надзвичайно високого рівня набуває розвиток політико-правової думки. До наших днів дійшло чимало писемних пам'яток, серед яких насамперед слід відзначити “Повість временних літ”, “Слово про закон і благодать” Іларіона, “Руську правду”, “Ізборники Святослава”, “Слово о полку Ігоревім”, “Повчання” Володимира Мономаха та ін.

У питаннях української державності значний інтерес становлять ідеї, висунуті фундаторами Києво-Могилянської академії – І. Борецьким, М. Смотрицьким, П. Могилою, З. Копистенським та їх послідовниками аж до просвітителів і

---

⁴ Загальна декларація прав людини. Політичні вибори: Навчальний посібник. – К.: Тандем, 1998. – 96 с.

⁵ Омельчук В.Е. Ретроспектива державного будівництва в Україні // Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи: [Кол. моногр.] / Г.В. Щокін, М.В. Попович, М.С. Кармазіна та інші. – К.: МАУП, 2000. – 384 с. – С. 5.

політичних діячів першої половини XVIII ст. Уже в трактатах П. Могили – засновника академії – є підходи до концепції власної української державності, незалежності ні від Польщі, ні від Росії. У працях Феофана Прокоповича – філософа, письменника, професора і ректора академії – розглядаються проблеми держави і права, які ґрунтуються на теорії природного права і суспільного договору, створюється теорія освіченого абсолютизму. Києво-Могилянська академія сприяла вивченню праць Платона, Арістотеля, Ж. Бодена, Т. Кампанелли, Н. Макіавеллі, Т. Гоббса та інших мислителів реформаційного періоду, присвячених питанням держави і права. Переклади і вивчення праць сприяли розвитку ідей української державності, політичних поглядів українського народу, пробуджували у нього думки про долю, незалежність і свободу.

Джерелом козацької державності була Запорізька Січ, утворення якої дослідники відносять до середини XVI століття. За конкретних історичних умов вона виконувала функції української держави. Політичний устрій Запорізької Січі можна охарактеризувати як православну республіку з демократичними рисами. Використавши досвід Запорізької Січі, гетьман Богдан-Зиновій Хмельницький утворив державу, яка мала всі її ознаки: систему політичної влади, територію, політико-адміністративний устрій, судову систему і судочинство, право, фінансову систему і податки, військо і широкі міжнародні зв'язки. Надзвичайно великим був вклад Б. Хмельницького у вітчизняну конституційну практику. Свого роду першою вітчизняною діючою “конституцією” для України став Зборівський договір 1649 р. Саме за цим договором весь світ, Європа, Росія визнали Україну як окреме державне утворення з чітко визначеними кордонами, власною територією і військом, судом, вірою, органами державної влади і мовою. Навіть супротивники Б. Хмельницького визнавали: ”Це була людина

надзвичайного масштабу, він переростав талановитих людей настільки, що виходив за межі збагненого”.⁶

Наприкінці 1845 – на початку 1846 рр. в Україні виникло Кирило-Мефодіївське товариство. Одним із засновників і найбільш активних учасників був професор М. Костомаров. Його думки про федерацію, республіканський лад, громадянські свободи, що творили його політичну концепцію, були обґрунтовані ним у програмі та в окремих статтях. Активними членами товариства були М. Гулак, В. Білозерський, П. Куліш, О. Маркович, Т. Шевченко та ін. Основними завданнями Кирило-Мефодіївського товариства були: побудова слов'янської спілки християнських республік; знищення кріпацтва та абсолютної царської влади в Російській імперії як необхідна умова заснування цієї спілки; поширення християнського суспільного ладу на весь світ як наслідок здійснення християнського заповіту слов'янами. Особливу позицію щодо ліквідації феодально-кріпосницької системи займав Т. Шевченко. Він закликав до активної революційної боротьби: “вставайте, кайдани порвіть і вражою злою кров'ю волю окропіть”, пора “миром, громадою обух сталить; та добре вигострить сокиру – та й заходиться вже будить”. У творах поета наявні прогресивні погляди на суть і форми держави, право і закон, правосуддя і законність. М. Костомаров писав: “Знаю його як особу непорочно чесну, що глибоко любила свій народ і його мову, але без фанатичної неприязні до всього чужого”. Творчість поета справляла великий вплив на процес поширення волелюбних ідей, національної самосвідомості українського народу, політичної і національної свободи в Україні.⁷

---

⁶ Політологія: Навч. посібник для вузів / Упоряд. та ред. М.І.Сазонова. – Харків: Фоліо, 1998. – С. 91-96.

⁷ Політологія / О.І. Семків, В.А. Шпилюк, А.І. Пашук та інші. – Львів: Світ, 1993. – 526 с.

Видатний український вчений-історик, політолог, публіцист і громадський діяч М. Грушевський присвятив громадсько-політичній тематиці багато своїх праць, величезна наукова цінність яких полягає в тому, що ці наукові надбання справили величезний вплив на суспільно-політичне життя України. Виступаючи перед делегатами з'їзду національностей Росії, організованого Центральною Радою в Києві у вересні 1917 р., М. Грушевський наголосив, що федерація розглядається не як шлях до самостійності, але як шлях до нових перспектив, які вже давно відкрилися провідним розумам людства, як шлях до федерації Європи і в майбутньому – до федерації всього світу”⁸. Список видатних громадських діячів України початку століття можна продовжити прізвищами І. Франка, М. Міхновського, В. Винниченка, В. Липинського, Д. Донцова, С. Шелухіна, С. Томашівського, І. Огієнка, В. Старосольського, М. Хвильового, М. Сціборського, С. Дністрянського, М. Шаповала, М. Скрипника та інших. На теренах сучасної української політики сьогодні відомі громадські й державні діячі – М. Гладій, В. Даценко, С. Довгань, А. Кінах, Л. Кравчук, В. Кремінь, Л. Кучма, Є. Кушнар'ов, В. Медведчук, П. Порошенко, І. Плющ, В. Пустовойтенко, П. Симоненко, Д. Табачник, С. Тигипко, М. Томенко, І. Шаров, С. Червонописький, В. Чорновіл та інші.

Сучасний світ – багатоманітний, динамічний і суперечливий. Це світ складних альтернатив, тривог і надій. Світове співтовариство вступає на шлях формування нових міжнародних форм співробітництва: людство має вирішувати важливі проблеми, пов'язані з виживанням і подальшим співіснуванням. Заглиблюючись у сферу інтеграційних процесів, Україна бере безпосередню участь у формуванні нового світового порядку. Представники нової політичної еліти країни виконують складну історичну роль – розбудову української

---

⁸ Брегеда А.Ю. Основи політології: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1997. – 324 с.

державності. Наше суспільство прощається з монополією однієї ідеології, громадяни звикають до того, що публічна боротьба за владу розмаїтих політичних сил – природне явище. Політологія з великими труднощами освоюється на освітніх теренах, що зумовлено передусім дефіцитом кваліфікованих викладацьких кадрів, ґрунтовних підручників, посібників, інших видань тощо. Та сьогодні політологія вже не екзотична дисципліна, інтерес до неї невпинно росте. Неможливо не погодитися з думкою про те, що політологія – така дисципліна, іспит з якої доведеться неодноразово складати протягом усього життя. Процес навчання сучасної людини, слушно зауважує С. Сисоєва, не обмежується школою, коледжем, вищим закладом освіти тощо. У сучасних умовах він з необхідністю для кожної людини стає неперервним. Система неперервної освіти виступає нагальною потребою для кожної людини, умовою її виживання у соціумі, особистісної реалізації і самореалізації протягом усього життя.⁹ Майже всі ми свідки чи безпосередні учасники суспільно-політичних та економічних процесів, і кожен має можливість їх власної оцінки. Слід зауважити, що політика, як правило, пишеться з партійних позицій. Ось чому, підкреслює В. Литвин, треба мати певну сміливість, щоб виходити на широку громадськість зі своїм баченням та оцінюванням подій і фактів. Не можна лишати поза увагою той факт, що Україна впродовж усієї нової історії не мала самостійності, а останні три сторіччя взагалі не функціонувала як держава, об'єднана єдиною політико-культурною системою.¹⁰ Розвиток “політичного ринку” сприяв появі нової плеяди людей, котрі набули значної політичної ваги, стали “зірками” депутатського корпусу, знаними людьми у коридорах влади. Перші ентузіасти і провідники перебудови, а

---

⁹ Сисоєва С. Вектор розвитку особистості у постіндустріальному суспільстві // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2001. – Вип. 1. – 224 с.

¹⁰ Литвин В. Політична арена України: Дійові особи та виконавці. – К.: Абрмс, 1994. – 495 с.

згодом й ідеї державності вийшли здебільшого із середовища наукової і творчої інтелігенції. Ланцюгова реакція політичної самоорганізації українського суспільства, яка розпочалася з утвердженням Руху, вивела на політичну арену різних людей, в тому числі й представників трьох типів політиків, які описав свого часу французький психолог Г. Лебон: вольові й властолюбиві; хитрі й лагідні, що потурають низьким інстинктам натовпу; нервово-збуджені, імпульсивні особистості, котрих натовп збуджує до напівбезумного стану.¹¹ Доречно нагадати, що у березні 2002 року держава очікує парламентські вибори, і саме сьогоднішні учні ВПУ вперше прийдуть до виборчих дільниць, щоб здійснити свій вибір. Однак зріла демократія виникає не одразу, а через одну-дві генерації. Спроби здійснити реформи без урахування історичних передумов, існуючої соціально-економічної структури, рівня політичного плюралізму, політичної культури різних верств та груп населення можуть не лише призвести до дискредитації влади, а й гальмувати становлення української державності. Неможливо не погодитися з думкою М. Головатого про те, що період національної, політичної ейфорії в Україні давно проминув. На тлі такої ейфорії виникли сотні партій, громадянських об'єднань, організацій, фондів, рухів, ініціативних груп, зростає чисельність національної, політичної еліти, яка навряд чи поступиться елітам інших країн. Та лише її виважена та громадянська позиція можуть активізувати і посилити процеси творення України як суверенної, демократичної держави.¹²

Цікаво нагадати думку видатного політика і державного діяча свого часу Ф.Д. Рузвельта, який писав, що речі, яких наш

---

¹¹ Лебон Г. Психология народов и масс. – СПб., 1896.

¹² Головатий Н.Ф. // Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи: [Кол. моногр.] /Г.В. Щокін, М.В. Попович, М.С. Кармазіна та інші. – К.: МАУП, 2000. – 384 с. – С. 184.

народ насамперед чекає від своєї політичної та економічної системи, досить прості. Це рівні можливості для молоді й для інших; робота для тих, хто може працювати; безпека для тих, хто її потребує; скасування особливих привілеїв для багатих; захист громадянських свобод для всіх; користування плодами наукового прогресу при ширшому й постійно зростаючому рівні життя. Це найпростіші й найголовніші речі, про які ніколи не слід забувати в метушні й неймовірній складності нашого сучасного світу. Постійна внутрішня міць нашої економічної й політичної системи залежить від того, якою мірою вона виправляє ці сподівання.¹³ Мабуть, не буде перебільшенням визначити, що український народ чекає від своєї політичної та економічної системи саме таких простих речей.

Політика стала об'єктом уваги вчених з давніх часів. Окремі вчені вважають, що політика – це сфера діяльності держави, партій, громадських рухів; інші – боротьба за владу, її використання та утримання; діяльність по управлінню суспільними справами; особливий вид спілкування соціальних груп і окремих особистостей; діяльність по прийняттю рішень у суспільстві, де існує різниця інтересів тощо. Наприкінці ХІХ сторіччя політика перестає бути справою “вибраних”, постає як надзвичайно складна сфера діяльності зі своїми законами й закономірностями. Тривалий час реальну політику визначало вузьке коло людей. Та з середини 80-х років інтерес до політичної науки в суспільстві зростає. Поява нових політичних партій, проведення відкритих альтернативних виборів, можливість впливати на її здійснення – все це було новим і незрозумілим. Політологія із складної і непотрібної трудовій людині науки перетворилася у надзвичайно актуальну галузь

---

¹³ Рузвельт Ф.Д. Чотири свободи // Невичерпність демократії. Видатні діячі минулого, сучасності про вільне, демократичне суспільство і права людини. – Київ, 1994. – С. 97.

знання. Вивчення політології сприяє проникненню думки в одну з важливіших та найцікавіших сторін життя.

Тематичним планом для викладання політології у ВПУ передбачено 81 навчальну годину, причому 27 годин (більш ніж 33%) – для самостійної роботи. Відомо, що знання, які отримані самостійно, більш тривкі, зберігаються у пам'яті учнів. Покращання засобів самоконтролю, як поточного (саморегуляція), так і перевірного, дозволяє більш ефективно залучати учнів до навчальної діяльності, розвивати організаційні здібності, мислення, підвищувати їх навчальну активність. Серед найбільш ефективних методів самостійної роботи учнів слід відмітити усно-письмовий інструктаж (алгоритм) виконання завдань; самостійну роботу учнів з друкованими джерелами (книги, словники, журнали, інструкції тощо); самостійне рішення творчих завдань навчального змісту (рішення та складання кросвордів, сканвордів, відпрацювання вправ, підготовка творчої роботи, реферату, доповіді на конференцію, лінгво-тренінг публічного виступу, проведення соціологічного дослідження, інтерпретація даних тощо); повторення рішення завдань на засадах алгоритмів. Зміст самостійної роботи слід планувати і обов'язково узгоджувати з робочою програмою курсу. Не потрібно перенавантажувати учнів читанням складної наукової літератури, написанням громіздких рефератів. Активне залучення учнів до обговорення теми може проходити у формі семінару, уроку-брифінгу, уроку-конференції, уроку-зустрічі тощо. Такі форми заняття є кращою школою розвитку самостійності учнів, їх комунікативних здібностей, вони вчать виступати перед колективом, спілкуватися з аудиторією, відстоювати свою точку зору при розгляданні важливих теоретичних і життєвих питань.

Успішність вирішення проблеми адаптації населення до нових суспільно-політичних і соціально-економічних реалій, підкреслює В. Кремень, залежить від якнайшвидшого усвідомлення їх сутності та незворотності. Більш за все це

стосується формування нової свідомості у молоді.¹⁴ Сучасна політологія – один із найважливіших здобутків людського розуму, теоретичне відображення політичної діяльності, без якої неможливе існування та утвердження громадянського суспільства, інтенсивна соціалізація особи. За десять років свого розвитку Україна утвердила себе як держава, орієнтована на загальнолюдські демократичні цінності. В Україні закладені підвалини демократичної політичної системи на принципах народовладдя, відбулось становлення парламентаризму і виконавчої вертикалі, формується незалежна судова система, важливою віхою стало прийняття Конституції. Політичні випробування останнього часу підтвердили незворотність поступу українського народу до становлення громадянського суспільства. Підвищується роль політичних партій і громадських організацій у вирішенні суспільних проблем, що вимагає від них якісно інших форм діяльності, в основу яких має бути покладений конструктивізм та спільні узгоджені дії.

---

¹⁴ Кремень В.Г. Підготовка творчої індивідуальності як основне завдання освітньої системи XXI століття // Творча особистість у системі неперервної професійної освіти: матеріали Міжнародної наукової конференції 16-17 травня 2000 року. – Харків: ХДПУ, 2000. – 436 с.

Лариса СЕРГЕЕВА

**О содержании учебной дисциплины «Политология»
в высшем профессиональном училище**

Резюме

Рассмотрены вопросы, связанные с поиском оптимального содержания предмета “политология” для преподавания в высшем профессиональном училище, основанного на богатой исторической почве национальной политологической мысли, активных общественно-политических и экономических процессах и возможности каждого гражданина дать им собственную оценку.

Larisa SERGEYEVA

**To the Question about the Content of Such a Subject as
Politology
at the Higher Vocational (Specialized) School**

Summary

In this article were considered the questions connected with searching of the optimal content of such a subject as Politology for teaching at the higher vocational (specialised) school, which were based upon wide historical ground of national political and economic processes and possibility for every citizen to give them his proper appreciation.